

ВЗАЄМОДІЯ ЛЮДИНИ З АРХІТЕКТУРНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ: ТЕОРЕТИЧНИЙ РАКУРС

INTERACTION BETWEEN A PERSON AND AN ARCHITECTURAL ENVIRONMENT: THEORETICAL PERSPECTIVE

Здійснено теоретичний аналіз сучасних закордонних та українських наукових досліджень, що присвячені проблематиці взаємодії людини з архітектурним середовищем та їх взаємовпливу. Розглянуто такі підходи та їх методологію в контексті вивчення цієї проблематики: онтологічний, когнітивний, поведінковий, діяльнісний, афективний та психосемантичний. Зазначається, що людина пізнає навколишнє архітектурне середовище за допомогою пізнавальних психічних процесів. Резюмовано, що архітектурне середовище є цілісною системою, яка об'єднує внутрішні і зовнішні простори, форми і структури, що забезпечують повноцінну життєдіяльність як окремої людини, так і групи людей. Вказується, що людина сприймає архітектурне середовище суб'єктивно, категоризуючи його відповідно до власної системи значень. Підкреслено, що архітектурне середовище має такі властивості, за допомогою яких можливе: задоволення почуття безпеки, надійності, причетності, особистісне зростання, самореалізація, сприяння певним видам діяльності та психоемоційній розрядці тощо. Показано, що архітектурне середовище має безпосередній вплив на соціальну взаємодію, а також стимулює, програмує та реалізує певну поведінкову активність людини. Виявлено, що архітектурне середовище може бути об'єктом прив'язаності людини як наслідок безпосередньої та постійної взаємодії. Визначено, що вплив архітектурного середовища на його жителів набагато сильніший, ніж вплив жителів на архітектурне середовище. Зазначено, що методологія саме психосемантичного підходу дає змогу побачити систему значень архітектурного середовища через свідомість людини, яка сприймає це середовище. Представлена модель впливу архітектурного середовища на психологічне благополуччя людини, яка включає такі компоненти: когнітивний, афективний, особистісно-мотиваційний та поведінковий.

Ключові слова: архітектурне середовище, психологічне благополуччя, сприймання, емоції, поведінка, потреби.

A theoretical analysis of contemporary foreign and Ukrainian scientific investigations dedicated to the issues of interaction between a person and an architectural environment and their inter-influence has been carried out. The following approaches and their methodology were considered in the context of study of this issues: ontological, cognitive, behavioural, functional, affective and psychosemantic. It is noted that a person learns about the architectural environment through cognitive mental processes. It is concluded that an architectural environment is a holistic system that combines internal and external spaces, forms and structures that ensure the fulfilled life of both individuals and a group of people. It is noted that a person perceives the architectural environment subjectively, categorizing it in accordance with their own system of senses. It is emphasized that architectural environment possesses the properties with the help of which satisfaction of security feeling is possible, as well as of reliability, involvement, personal growth, self-realization, promotion of certain activities and psycho-emotional relaxation, etc. It is shown that architectural environment has a direct influence on social interaction and it stimulates, programs and implements a certain behavioural activity of a person. It has been identified that an architectural environment may be an object of human attachment as a result of direct and constant interaction. It is determined that the influence of the architectural environment on its inhabitants is much stronger than the influence of the inhabitants on the architectural environment. It is noted that the methodology of the psychosemantic approach enables to see the system of meanings of an architectural environment through the consciousness the person who perceives this environment. The model of influence of the architectural environment on the psychological welfare of a person, which includes the following components: cognitive, affective, personal motivational and behavioural, is presented.

Key words: architectural environment, psychological well-being, perception, emotions, behaviour, needs.

УДК 159.922.26+316.613.4:[72.01:111.852]
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.13-1.18>

Грабовська С.Л.

к.філос.н., професор кафедри психології

Львівський національний університет імені Івана Франка

Липецька А.С.

аспірант кафедри психології

Львівський національний університет імені Івана Франка

Психологічне благополуччя людини як цілісне переживання суб'єктивного комфорту є складним і багатограним феноменом та містить у собі як переживання почуття щастя, так і суб'єктивну оцінку себе, свого життя, особистісного розвитку тощо. Людина завжди малює свій портрет на якомусь тлі. І це не лише соціальні стосунки, інші люди, успіхи, досягнення, а й часто певний пейзаж. Людина завжди перебуває в оточенні певного архітектурного довкілля: мешкає в якомусь будинку,

ходить якимись вулицями. Сучасне архітектурне середовище створене людиною для її комфортного проживання, це середовище сформоване на основі перетворення природного на штучне: людина створює для себе та інших довкілля, яке впливає на її стан, на переживання суб'єктивного комфорту. Виникає питання: як зробити це довкілля зручним і корисним для людини, яким воно має бути, щоб людина в ньому почувалася психологічно благополучною.

З кожним роком усе більшої популярності набувають дослідження взаємодії людини з архітектурним середовищем. Ці дослідження є міждисциплінарними, оскільки викликають зацікавлення науковців різних сфер: проблемами архітектурного довкілля займаються історики, психологи, архітектори, дизайнери, соціологи, філософи тощо. Висока зацікавленість цією тематикою викликана важливістю визначення впливу архітектурного середовища на психоемоційний та фізичний стан людини, яка завжди перебуває в безпосередньому контакті з цим середовищем. Психологія середовища – відносно нова галузь психології і психологічні розвідки взаємодії людини з архітектурним довкіллям ще поодинокі. Виявлення ролі архітектурного довкілля в системі умов психологічного благополуччя людини видається актуальним і практично вагомим.

На основі огляду сучасних наукових досліджень питання взаємодії та взаємовпливу архітектурного середовища та людини з метою структурування теоретичних та методологічних досліджень можна виокремити такі підходи до цієї проблематики:

- в рамках поведінкового підходу аналізують просторову поведінку людини, основою цього підходу є теорія «місць поведінки» Р. Баркера, в якій поведінку людини та середовище розглядають як спільну систему. Довкілля є тлом та умовою розгортання поведінки тих, хто в ньому перебуває. Теорія «персонального простору» Е. Холла та Р. Соммера виходить з твердження, що навколо кожної людини є певна сфера, розміри якої впливають на взаємодію з іншими (К Левін, М. Березіна, Ю. Плюснін, Е. Толмен та ін.);

- когнітивний підхід скеровує дослідження на виявлення різних моделей мислення як способів відображення архітектурного середовища та дослідження закономірностей побудови когнітивних карт. Теоретичні та емпіричні дослідження спрямовані на ґрунтовний аналіз феноменів «просторова свідомість», «просторові здібності», «просторова картографія», «пошук шляху» та ін. (А. Ханд, Д. Гілл, М. Вебер, А. Шюц, К. Лінч, С. Мілграм, Г. Башляр, А. Панюкова та ін.);

- онтологічний підхід розглядає сприймання архітектурного середовища людиною як створення образу, процес якого проходить в єдності зовнішніх та внутрішніх умов його існування (В. Барабанщиков, М. Мерло-Понті, К. Левін, М. Осоріна та ін.);

- у рамках діяльнісного підходу досліджується вплив виду діяльності людини на формування образу архітектурного середовища, яке її оточує (М. Хейдметс, В. Зінченко, О. Леонтьєв, А. Логвиненко, Л. Панова та ін.);

- у рамках афективного підходу аналізують поняття «прив'язаність до місця», «ідентич-

ність з місцем», «переживання місця» та інші. Більшість досліджень цього напрямку присвячена аналізу особливостей ставлення людини до довкілля, в якому вона мешкає, та виявлення властивостей різних об'єктів, які безпосередньо впливають на психологічне благополуччя людини (Р. Стедман, М. Родман, Х. Казакін, М. Левіцька);

- психосемантичний підхід полягає у твердженні, що у кожного суб'єкта наявна власна система символів та значень, крізь призму яких він сприймає архітектурне середовище (Ч. Осгуд, Е. Артем'єва, В. Петренко, Л. Хайруллаєва, В. Горбунова та ін.).

Кожен з наведених вище підходів описує взаємодію людини й архітектурного середовища в певному контексті, розкриваючи різні сторони цього складного феномена. Попри це, залишається відкритим питання про природу такої взаємодії, тому важливо детально проаналізувати наукові підходи до дослідження взаємовпливу архітектурного середовища та людини, щоб дало змогу виявити та описати фактори, що можуть чинити безпосередній вплив на задоволеність життям людиною, її суб'єктивне благополуччя. Результати таких досліджень можуть сприяти вдосконаленню архітектурного середовища, що дало би змогу людині почуватися у ньому комфортно.

Основна мета статті полягає у проведенні теоретико-методологічного аналізу феномена впливу архітектурного середовища на суб'єктивне благополуччя людини як конструкту, що відображає її задоволеність життям, емоційний комфорт та оптимальне повноцінне функціонування особистості.

Упродовж усього свого життя людина перебуває у контакті з довкіллям, яке вона вдосконалює відповідно до еволюційних процесів своєї життєдіяльності. Сучасне довкілля суттєво відмінне від природного середовища наших пращурів, збільшилась концентрація візуальної інформації, врізнобарвився та розширився спектр колористики, архітектурні об'єкти набувають різних форм та розмірів. Нині архітектурне середовище – це важливий та невід'ємний складник життєвого середовища людства, що створюється та видозмінюється в результаті діяльності людини та має безпосередній вплив на кожного мешканця цього середовища.

Можна погодитися з авторами підручника «Основи дизайну архітектурного середовища», які визначають архітектурне середовище як множину і цілісність внутрішніх і зовнішніх просторів, форм і структур, що забезпечують повноцінну життєдіяльність людей на засадах зведення архітектурно-містобудівних і дизайнерських законів і правил [17]. Іншими словами, архітектурне середовище – це довкілля, в яке людина потрапляє, виходячи за межі свого помешкання: фасади будинків, сквери,

дороги, зелені насадження, площі – все, що оточує її на вулиці. Отже, архітектурне середовище будемо розглядати як сукупність усіх архітектурних об'єктів та їхній ансамбль, в якому є і створене людьми, і природні компоненти.

Важливу функцію архітектурного середовища висвітлює Л. Панова, яка розглядає архітектуру як певну форму комунікації, що транслює різноманітну інформацію в опосередкованій формі, засобами якої є об'єкти середовища та просторові співвідношення між цими об'єктами. Людина отримує інформацію шляхом аналізу власних емоційних реакцій на об'єкти архітектурного середовища [12]. Тому важливо розглядати архітектурне середовище як цілісну систему, кожен об'єкт якої є важливим у контексті аналізу взаємодії людини з довкіллям.

А. Король зазначає, що архітектура є одним з видів пластичного мистецтва, а М. Назарова стверджує, що архітектурний об'єкт сприймається як художній образ [7; 11]. З вищесказаного випливає, що архітектурне середовище є певним видом мистецтва, сприймання якого відбувається у межах дихотомії «подобається – не подобається», що базується на оцінковій суперечності «прекрасне – потворне». Отже, людина може приймати певне архітектурне середовище чи не приймати його і завжди окреслює свою емоційну реакцію на це середовище.

Людина пізнає навколишній світ за допомогою пізнавальних психічних процесів, і архітектурне середовище тут не є винятком: спочатку сукупність зорових, тактильних, слухових, нюхових та кінестетичних відчуттів дає змогу утворити певний образ, який відразу людина оцінює емоційно на терезах привабливості/непривабливості.

Онтологічний підхід розкриває сприймання світу зі сторони його існування як події, в процесі якої визначаються і людина, яка сприймає, і світ, який вона сприймає [3]. В. Барабанщиков розглядає сприймання «як породження образу, яке протікає в єдності зовнішніх і внутрішніх умов його існування» і відповідно до цього стверджує, що «вихідним пунктом аналізу сприймання є не відображення об'єкта, а взаємини людини зі світом, суб'єкта з об'єктом» [2, с. 81, с. 88]. Отже, людина сприймає архітектурне середовище екзистенціально. К. Левін проаналізував зміну прагматичного і афективного значень окремих елементів ландшафту залежно від зміни загального сенсу ситуації [8]. Заснована на положенні про безпосередній характер сприймання екологічна теорія сприймання Дж. Гібсона описує простір, в якому живе людина, як «екологічний світ». Цей світ можна побачити, почути, понюхати, доторкнутися [4]. Дж. Гібсон стверджував, що людина з навколишнім

світом взаємодоповнюють один одного і існують у безпосередній та нерозривній єдності. Він вводить поняття «афорданс» – це певна властивість або функція конкретного об'єкта або архітектурного середовища загалом, яка підказує людині тип взаємодії з об'єктом, і ці властивості виникають у безпосередній взаємодії людини з цим об'єктом чи середовищем. Саме тому властивості і можливості одного і того ж самого архітектурного середовища сприймаються різними особами по-різному, залежно від їхніх потреб.

Архітектурне середовище покликане задовольняти потреби людини і є важливим ресурсом для цього. За відомою критикованою, але незважаючи на це загально визнаною класифікацією потреб А. Маслоу, людину до діяльності спонукає система потреб:

– *мати*: людині потрібні для виживання речі, їжа, тепло, інші люди, що створюють почуття безпеки, надійності та причетності. Для задоволення цієї групи потреб потрібен будинок, місце для безпечного відпочинку та роботи. Це і знаходимо власне оформленим в архітектурному ансамблі;

– *бути*: більшість людей часто несвідомо створюють ідеальний образ людини, якою вони хочуть бути. І цей портрет завжди малюють на тлі певного пейзажу. Дуже показовим цей момент можна спостерігати в США, де місцезнаходження помешкання або офісу визначається його статусом: багаті живуть в одному місці, бідні – в іншому, існують квартали людей, що є вихідцями з різних країн тощо. За тим, де знаходиться офіс фірми (в якому кварталі, на якій вулиці, в якому будинку і навіть на якому поверсі і біля ліфта чи ні), можна досить чітко вирахувати, як у фірми йдуть справи;

– *робити*: люди прагнуть, щоб цінували те, що вони створюють. Оскільки архітектурне середовище створене людиною, тут маємо не просто природний ресурс, який використовується для задоволення потреб, а створення ресурсів самим суб'єктом. Архітектура як вид мистецтва несе в собі бажання автора втілити себе в своєму творінні, виразити важливі думки і переживання. Архітектурне середовище виступає і як засіб задоволення потреб у привласненні чужої творчості, і як спосіб реалізації творчості;

– *любити*: люди прагнуть визнання в соціумі, в історії, в культурі. Архітектура як творіння, що дуже часто переживає свого творця, дає змогу цю потребу задовільнити вповні;

– *рости*: пов'язаний з постійним навчанням, вдосконаленням, фіксацією свого успіху, досягнень. І тут архітектурне середовище може допомогти: можливість відслідковувати опредмечений шлях розвитку через те, де людина мешкає, що її оточує, як збільшується, стає комфортнішим і привабливішим місце її

проживання і роботи тощо. Ріст і розвиток підприємства або фірми часто можна відслідкувати за тим, де саме та які будинки вона будує для своїх потреб, за їхньою архітектурою, оздобленням, комфортністю робочих та побутових приміщень тощо.

Сприймання людиною довкілля в контексті діяльного підходу розглядають «як вирішення перцептивних задач через перцептивні дії» [1, с. 16], де перцептивна дія спрямована на безпосереднє створення образу поля дії та об'єктів у ньому [5; 6]. Тобто, говорячи про сприймання, ми насамперед говоримо про дію, про певну активність. У контексті цього підходу архітектурне середовище може розглядатися як результат певного виду діяльності, що водночас стимулює, програмує та реалізує активність людини.

Л. Панова проаналізувала, як формується образ архітектурного середовища в свідомості людини через психофізіологічні особливості сприймання і діяльності людини загалом у середовищі: в рамках перетворювальної діяльності створюється образ «світу»; орієнтувальна діяльність здатна сформувати образи системи просторово-часової орієнтації, яка обмежує простір для діяльності; пізнавальна діяльність, відображаючи об'єкти середовища, спрямовує суб'єкта на процес пізнання образів; комунікаційна діяльність, основою якої є спілкування, провокує виникнення в процесі діяльності образів спілкування, комунікативно-ситуативних фрагментів контакту з «уособленими» архітектурними об'єктами; творча або синтетична діяльність синтезує узагальнені цілісні образи архітектурного середовища [12]. Аналіз специфічності сприймання та видів діяльності людини в архітектурному середовищі розкриває особливості формування образів цього середовища. Психіка людини відображає ті частини середовища, які входять в її діяльність, тобто кожна людина робить акцент на тих чи інших характеристиках архітектурного середовища, які є важливими для її життєдіяльності.

Когнітивісти аналізують, «як людина отримує інформацію про світ, як ця інформація презентується людині, як зберігається в пам'яті, перетворюється на знання, які потім впливають на нашу увагу і поведінку» [16, с. 18]. Кожна людина має персоніфіковану картину світу, яка є основою адаптації до зовнішніх умов [15]. С. Мілграм розробив методи, які описують ментальні моделі архітектурного середовища в свідомості кожного жителя цього середовища, так звані ментальні карти. Ці розробки продовжувались у дослідженнях К. Лінча, який стверджував, що емоційне благополуччя людини передбачає наявність позитивного образу середовища [10]. Можна погодитися з ідеєю Г. Саймона, згідно з якою

складне та різноманітне середовище людини можна звести до спрощених моделей [16]. Тобто кожне архітектурне середовище можна розділити на моделі за певними характеристиками, які мають позитивний або негативний вплив на жителів цього середовища і на основі характеристик позитивних моделей формувати таке архітектурне середовище, яке б сприяло підвищенню рівня благополуччя людини, яка контактує з цим середовищем.

У рамках поведінкового підходу досліджують феномен «просторова поведінка» та визначають його специфіку та кореляти. Р. Баркер, спираючись на концепцію біхевіоризму, стверджує, що середовище і поведінка корелюють між собою: у впорядкованому та естетично привабливому середовищі люди менше схильні смітити та вчиняти акти вандалізму. Щоб забезпечити певний тип поведінки людей, потрібно створити середовище з певними властивостями.

Розглянемо типи просторів, що впливають на просторову поведінку людини: простір тіла, простір взаємодії, особистий простір та публічний простір. Феномен «простір тіла» на рівні окремого суб'єкта вивчав Р. Соммер, який припускав, що людина сприймає навколишній простір як продовження самої себе. Цей простір оточує людину як сфера з усіх боків, відмінність полягає лише у розмірах. Р. Соммер стверджував, що агресивні люди мають більші кордони особистого простору, тому вони напружуються та реагують агресивно, якщо інші особи порушують ці кордони (найчастіше не маючи злого наміру). Аналізуючи простір взаємодії, потрібно враховувати безпосереднє усвідомлення близькості іншого, в результаті якої актуалізуються загальні норми поведінки. Оскільки інтенсивність контакту у спілкуванні регулює дистанцію між людьми, розглянемо класифікацію дистанцій спілкування, яку запропонував Е. Холл:

- інтимна дистанція (до 45 см) передбачає тісне спілкування, в процесі якого включені всі сенсорні канали;
- персональна дистанція (від 45 см до 120 см) – це оптимальна дистанція для спілкування, якої зазвичай люди дотримуються;
- соціальна дистанція (від 120 см до 4 м) – дистанція, якої дотримуються для спілкування з чужими людьми в рамках формального спілкування;
- публічна дистанція (більше 4 м), яку застосовують для виступів перед великою аудиторією людей [21; 23].

Кожна людина обирає дистанцію в спілкуванні несвідомо і завжди реагує, якщо ця дистанція не відповідає її нормам. Ці норми стають одним з важливих критеріїв комфортності архітектурного середовища: в ньому відбуваються людські контакти. Архітектурне

середовище має властивості забезпечити як належне міжособистісне спілкування, так і можливість усамітнення, що теж є вагомою потребою людини і без чого неможливий її саморозвиток. Організація та образ докільця безпосередньо впливають на особливості соціальної взаємодії та поведінкової активності людини в цьому середовищі. Можна припустити, що тривала часова тяглість та суворі приписи карантину, викликаного пандемією COVID-19, можуть вплинути на збільшення не лише публічної та соціальної, але й персональної та інтимної зони більшості людей, які переживають карантин. І це збільшення може перебувати у прямій залежності від суб'єктивного прийняття карантинних заходів як слухних і корисних та страху захворіти на COVID-19.

Афективний підхід дослідження архітектурного середовища основним конструктом вважає «місце» та феномени, які розкривають його зміст з різних фокусів бачення: «прив'язаність до місця», «ідентичність з місцем», «почуття місця» та інші. За Т. Герінім, місце – це суб'єктивний конструкт, кордони якого є змінними і визначаються полем функціонування суб'єкта, є результатом взаємодії людини з простором [20]. Тому місце може розглядатися і як країна загалом, і як місто, як район міста, вулиця, будинок, помешкання, і як певне архітектурне середовище.

Згідно з дослідженнями Р. Стедмана, прив'язаність до місця – це один з вимірів ставлення людини до певного місця та позитивний емоційний зв'язок, який виникає між людиною та цим місцем [24]. Але слід зазначити, що в роботах, які акцентують увагу на універсальності феномена «прив'язаності до місця», цей феномен розглядають не лише як емоційний, але і як поведінковий та когнітивний [19].

Важливо відзначити, що природа прив'язаності до місця формується безпосередньо в процесі взаємодії людини з місцем, тому прив'язаність до місця є тимчасовим явищем, оскільки для людини вагомими є особистісні змісти, які несе місце, а не саме місце як територіальний об'єкт [22]. Тому коли суб'єкт через різні особисті причини припиняє взаємодію з певним місцем, то і рівень прив'язаності змінюється. Звернімо увагу, що ці зміни не однозначні: інколи прив'язаність до покинутого місця набуває форми ностальгії, часом колишня прив'язаність «затухає», поступаючи місцем новій прив'язаності.

Важливе місце в дослідженні архітектурного середовища займає психосемантичний підхід, сутність якого вдало відображено в словах О. Леонтьєва, які не втрачають актуальності: «Звертаючись до людини, до свідомості людини, я повинен ввести ще одне поняття – поняття про п'ятий квазівимір, в якому людині відкривається об'єктивний світ. Це – смис-

лове поле, система значень» [9, с. 5]. Психосемантичний підхід об'єднує психологічні дослідження значення, які є одиницею психічного відображення навколишнього світу. В контексті взаємодії людини з архітектурним середовищем можна стверджувати, що кожна людина виробляє власну систему значень, крізь призму якої вона сприймає архітектурне середовище. Сприймаючи архітектурне середовище, людина не фіксує лише форму, колір чи сукупність окремих характеристик, а створює цілісний образ цього середовища як систематизованого об'єкта [14; 18]. Іншими словами, в процесі сприймання архітектурного середовища як цілісної системи в свідомості людини відбувається певна категоризація відповідно до її власної системи значень.

Основним методом дослідження цього підходу є метод реконструкції суб'єктивних семантичних просторів, де семантичний простір – це простір систематизованих ознак, певна система категорій, яка описує об'єкти середовища [13]. Отже, методологія психосемантичного підходу дає можливість побачити систему значень архітектурного середовища через ставлення до нього людини, яка його сприймає. Психосемантичний підхід дослідження взаємодії людини з архітектурним середовищем спрямований на унікальне виявлення системи значень людини та групи людей про певне архітектурне середовище і дає змогу визначити вплив цього середовища на людину.

Висновки з проведеного дослідження.

Людина створює архітектурне середовище як рукотворну умову свого фізичного та психічного комфорту. Але оскільки далеко не всі, що живуть у певному середовищі, самі його й створюють, мешканці цього середовища переважно сприймають його як щось зовнішнє та об'єктивне. Радше архітектурне середовище впливає на мешканців, ніж вони на нього. Об'єднавши базові ідеї зазначених вище підходів, можна представити таку функціональну модель впливу архітектурного середовища на психологічне благополуччя його мешканців:

– *когнітивний компонент*: сприймання архітектурного середовища, створення його образу, формування ставлення до нього, формування системи значень і символів тощо;

– *афективний компонент*: емоційне ставлення та оцінка за критеріями «подобається/не подобається», «прекрасне/потворне», «моє/не моє», емоційне напруження/емоційна релаксація тощо;

– *особистісно-мотиваційний компонент*: задоволення потреби в безпеці, надійності, причетності, особистісному зростанні, самореалізації тощо;

– *поведінковий компонент*: сприяння або перешкоджання певним видам діяльності, можливості комунікації з іншими тощо.

Зрозуміло, що ця теоретична модель гіпотетична і потребує емпіричного підтвердження, що є перспективою подальших досліджень.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Арбекова О.А. Влияние установок на формирование зрительного образа в условиях инверсии : дис. ... кандидата психологических наук : 19.00.01. Москва, 2016. 211 с.
2. Барабанщиков В.А. Онтологический подход в исследовании восприятия. *Философско-психологическое наследие С.Л. Рубинштейна*. / под ред. К.А. Абульхановой. Москва : «Институт психологии РАН», 2009. Т. 2 С. 81–101.
3. Барабанщиков В.А. Психология восприятия. Организация и развитие перцептивного процесса. Москва : Когито-Центр, 2006. 241 с.
4. Гибсон Дж.Дж. Экологический подход к зрительному восприятию. Москва : Прогресс, 1988. 464 с.
5. Иванников В.А. Воля. *Национальный психологический журнал*. 2010. № 1(3), С. 97–102.
6. Иванников В.А. Деятельностная природа личности. *Вопросы психологии*. Москва : Педагогика, 2015. № 6. С. 3–8.
7. Король А. Теоретичні аспекти класифікації пластичних мистецтв. *Молодь і ринок*. 2012. № 1 (84), С. 141–146.
8. Левин К. Теория поля в социальных науках / Пер. с англ. Санкт-Петербург : Сенсор, 2000. 368 с.
9. Леонтьев А.Н. Образ мира. Избр. психолог. произведения. Москва : Педагогика, 1983. С. 251–261.
10. Линч К. Образ города. / Пер. с англ. Москва : Стройиздат, 1982. 328 с.
11. Назарова М.П. Социокультурные смыслы архитектурных объектов. *Вести Волгогр. ун-та. Сер. 7, филол.* 2012. № 1 (16), С. 111–114.
12. Панова Л.П. Системность архитектурной среды : монография. Харьк. нац. акад. город. хоз-ва. Харьков : ХНАГХ, 2010. 235 с.
13. Петренко В.Ф. Экспериментальная психосемантика: исследования индивидуального сознания. *Вопросы психологии*. 1982. № 5, С. 23–35.
14. Петренко В.Ф. Психосемантика сознания. Москва : МГУ, 1988. 205 с.
15. Соловьёв И.В. Картина мира как когнитивная парадигма. *Образовательные ресурсы и технологии*. 2016. № 1 (13), С. 96–102. DOI: 10.21777/2500-2112-2016-1-96-102.
16. Тесленко В.А. Исследования визуальной безопасности архитектурной среды. *Науковий вісник будівництва*. Харків : ХНУБА, 2016. № 1(83), С. 17–22.
17. Тімохін В.О., Шебек Н.М., Малік Т.В. та ін. Основи дизайну архітектурного середовища : підручник для студентів спеціальності «Архітектура». Київ : КНУБА, 2010. 400 с.
18. Шмелёв А.Г. Психодиагностика личностных черт. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 480 с.
19. Casakin H., Kreitler S. Place Attachment as a Function of Meaning Assignment. *Open Environmental Sciences*. 2008. No. 2, Pp. 80–87. DOI: 10.2174/1876325100802010080.
20. Gieryn T. A space for place in sociology. *Annu. Rev. Sociol.* 2000. No. 26, Pp. 463–496.
21. Holl E.T. The hidden dimension. New York, 1966. 324 p.
22. Rodman M.C. Empowering place: multilocality and multivocality. *The anthropology of space and place, locating culture*. Oxford : Blackwell, 2003. Pp. 204–23.
23. Sommer R. Personal space: The behavioral basis of design. New York, 1969. 177 p.
24. Stedman. R.C. Toward a social psychology of place: predicting behavior from place-based cognitions, attitude, and identity. *Environment and Behavior*, 2002. No. 34. Pp. 561–581.